

It has been underlined that psychological aspects of the appropriate changes become particularly relevant along with institutional and organizational aspects during the process of reform of law enforcement agencies, namely the police. Organizational changes in the context of the development of the agencies and units of the National Police of Ukraine should have positive psychological content for the employees, which is guaranteed by the relevant programs aimed at developing a sense of psychological safety, psychological accessibility of the means of adaptation and psychological involvement of personnel to these changes. The author has analyzed the ways of psychological support of police agencies' reform and their use in the domestic practice, such as: optimization of the processes of professional identity of police officers, mobilization of mental and psychological resources in the course of professional activities, creating an atmosphere of psychological safety, assessment, correction, support and organizational consulting of the ongoing activities of police officers.

It has been emphasized that police practice and now police education should be based nowadays on close interaction between professionals and researchers that will make it possible to create comprehensive programs for the evaluation and analysis of the practical, theoretical and psychological problems of the police activities and for the development of optimal measures to overcome them.

Keywords: *reform, law enforcement agencies, police, decentralization, psychology of changes, psychological support, professional identity, psychological security, adaptation.*

УДК 373.2

А. А. ШИЛІНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7377-0776>;

М. С. ІВАНОВ,

студент Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСНО-РОЛЬОВОЇ ТА ПОВЕДІНКОВОЇ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Проаналізовано проблему віктимності в сучасній психології. Визначено, що віктимологічний напрям профілактики поведінки неповнолітніх має важливе значення. Вивчено особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності дівчат і хлопців юнацького віку.

Ключові слова: *віктимність, неповнолітні, поведінкова віктимність, профілактика, статусно-рольова віктимність.*

Shylyna, A.A. and Ivanov, M.S. (2016), "Gender features of status and role, behavioral victimization of minors" ["Henderni osoblyvosti statusno-rolovoi ta povedinkovoi viktymnosti nepovnolitnikh"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 169–173.

Постановка проблеми. Проблема віктимності неповнолітніх вже чимало років привертає увагу дослідників. Складність теми дослідження, але разом з тим і надзвичайний інтерес до неї обумовлені тим, що віктимність – це схильність суб'єкта до поведінки, що підвищує шанси на вчинення злочину щодо нього. Дослідження цієї проблеми є важливим з точки зору профілактичної роботи з особами зазначеної вікової категорії, коли такі особи ще не спроможні самостійно всесторонньо оцінити ситуацію, в якій можна стати жертвою. Ритм і стиль життя, норми і правила, які диктує сучасне суспільство, все більша необхідність у самореалізації молоді призводять до різних проявів віктимності в їх поведінці. Молоді люди хочуть реалізувати себе

повною мірою і захоплювати все більше сфер для самоактуалізації. Прагнучи бути першими у всьому і завжди, вони жертвують своїми потребами, позитивними емоціями, стосунками зі значущими людьми, неусвідомлено породжуючи віктимність стосовно себе.

Віктимність розглядається як психологічне відхилення, закріплене у звичних формах людської активності (поведінці), які обумовлюють потенційну або реальну схильність суб'єкта ставати жертвою. Віктимність визначається сукупністю емоційно-особистісних особливостей, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта, яке призводить до шкоди його фізичному або емоційно-психічному здоров'ю. При цьому можливість реалізації цих особливостей

багато в чому залежить від наявності конкретної ситуації. Віктимність неповнолітніх є актуальним предметом дослідження, оскільки дотепер маловивченими є проблеми генезису віктимної поведінки, системи факторів, що детермінують її виникнення, а також особливості прояву цих патернів поведінки молоді.

Стан дослідження. Тривалий час, відповідаючи потребам соціальної практики, розвивався лише кримінальний напрямок віктимології, представлений значною кількістю теоретичних і методологічних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (О. І. Алексеев, Ю. М. Антонян, В. Л. Васильєв, Ф. Г. Гізляєв, О. А. Гулевіч, В. П. Коновалов, І. І. Мамайчук, В. І. Полу-бінський, В. Я. Рибальська, Д. В. Рівман та ін.). Проте в результаті неможливості вузького розгляду явища віктимності виникла необхідність системного підходу до цього явища, в рамках міждисциплінарного аналізу. З цієї точки зору віктимність може розглядатися як соціальне явище, як індивідуальна психологічна характеристика особи з його віктимологічною активністю, як комплекс біопсихологічних особливостей індивіда і як масове соціальне явище. Таким чином, віктимність і віктимна поведінка особи стають предметом пильної уваги соціології, соціальної психології (А. В. Мудрик, С. Хартман, К. Анлауф, В. О. Туляков, Б. Холіст, В.С. Еміне, М. І. Єнікеев), психології особистості (В. Л. Васильєв, М. А. Догадіна, І. І. Мамайчук, Л. О. Пережогін, Л. М. Прозументов, Л. В. Франк), психопатології (Н. К. Асанова, В. Я. Рибальська, А. С. Співаковська). В роботах українських та зарубіжних учених останніх років розглядаються психологічні аспекти віктимності неповнолітніх (О. О. Андронникова, З. І. Белоусова, Т. М. Вакуліч, О. В. Мосюндзь, А. Б. Серих, О. М. Хархан та ін.); визначаються чинники віктимізації школярів (Н. Волейс, Ю. В. Воронова, Е. В. Кіричевська, Л. В. Рень, О. Я. Шишко та ін.), аналізується віктимогенний вплив сім'ї (Т. Вайнд, А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, С. В. Мітіна, І. В. Пеша, Т. В. Рубан та ін.) [1, с. 3].

На думку різних авторів, віктимна поведінка розглядається як порушення соціально-психологічної адаптації, дефіцитарна деформація або девіація розвитку особистості, порушення інтерактивної комунікації, відхилення від норм безпеки тощо. Виділяються й різні індивідуально-психологічні компоненти особистості, що призводять до її віктимної деформації [2]. Серед них А. В. Мудрик виділяє ступінь стійкості й міру гнучкості реагування віктимної особи, розвиненість рефлексії та саморегуляції, цінні-

сні орієнтації, ступінь інтернальності – екстернальності [3, с. 288; 4, с. 486].

Розглядаючи психологічні особливості жертви крізь призму психічних та соціально-психологічних девіацій, деякі вчені виділяють такі важливі якості, як установка на безпорадність, небажання змінювати власне становище без втручання ззовні, низьку самооцінку, заляканість, підвищену готовність до навчання віктимної поведінки, засвоєння віктимних стереотипів з боку суспільства. Узагальнюючи всі наявні дані, можна виділити низку факторів, що детермінують віктимну поведінку. Умовно їх можна поділити на дві групи: індивідуально-психологічні (емоційно-установча готовність особи, що виявляється або в агресивному реагуванні, або у вигляді конформної поведінки, схильності до самобичування, тривожність, фрустрація; неадекватна самооцінка; наявність сформованих і закріплених у вигляді ригідних патернів – моделей віктимної поведінки; індивідуально набутий досвід, пережиті травматичні події в житті, наявність зразків віктимної поведінки); соціально-психологічні – соціокультурні особливості віктимізації (віктимізація суспільства, вплив засобів масової інформації); сімейний фактор (наявність агресивної або ігноруючої моделі виховання, психопатологія одного з членів сім'ї, порушення емоційного клімату в сім'ї, наявність моделей жертвовної поведінки батьків, фізичне насильство, алкоголізація, подружні конфлікти); соціально-педагогічний фактор (відсутність індивідуального підходу до студентів, віктимна деформація педагога, образливе ставлення з боку педагога та однокурсників, психологічне і фізичне насильство та ін.) [4, с. 487].

Проблема особистості належить до числа найбільш складних, ключових проблем суспільної науки в цілому. Саме тому стає зрозумілим, наскільки необхідний соціально-психологічний аспект вивчення особистості та розробка на цій основі рекомендацій щодо попередження ставлення її на шлях можливої жертви, а також реабілітаційних заходів, що коректують і відновлюють особистісний потенціал.

Метою цієї роботи є вивчення гендерних особливостей статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 80 учнів 9–10 класів загальноосвітніх шкіл – 40 дівчат і 40 хлопців. У межах психодіагностичного методу були використані такі методики: опитувальник статусно-рольової віктимності М. А. Одинцової, методику дослідження схильності до різних типів віктимної поведінки О. О. Андронникової.

За математико-статистичний метод використовували t-критерій Стьюдента.

Зокрема, М. А. Одинцова визначає віктимність як схильність індивіда через несприятливі об'єктивні, специфічні суб'єктивні фактори продукувати той чи інший тип поведінки жертви, що виражається в позиції або статусі жертви, а також в їх динамічному втіленні: соціальної або ігрової ролі жертви [5]. Науковець наголошує, що підґрунтям для позиції та ігрової ролі жертви стає стан готовності до отримання вигоди зі свого несприятливого становища, що виникає на тлі необґрунтованої допомоги і підтримки з боку оточення і справляє деформуючий вплив на особистість підлітка та всю його поведінку, що є характерним і для стану вивченої безпорадності [6].

Віктимністю конкретного індивіда є його потенційна здатність виявитися в ролі жертви злочину в результаті негативної взаємодії його особистих якостей із зовнішніми чинниками. Через швидкість процесів дорослішання і прагнення підлітків порівнювати себе з однолітками в них спостерігається значне зниження самооцінки й відчуття власної значущості. Для

них характерна індивідуальна нестабільність і лабільність емоційної поведінки, в якій можна виділити три основні типи реагування: емоційну нестійкість, агресію або відчуження, іdealізм. Підвищена віктимність неповнолітніх визначається їх соціальним становищем, де визначальною детермінантою схильності до віктимної поведінки є роль підлітка в сім'ї. Порушення процесу проходження дитиною сімейної соціалізації і призводить до різних порушень соціального та особистісного розвитку, крайнім варіантом якого в підлітковому віці є девіантна віктимність. Важливою також є роль інших дорослих, котрі служать зразком суспільного досягнення, конституціональних та особових особливостей. Існує загальна віктимність, залежна від віку, статі, роду діяльності, соціального статусу підлітка. Разом з тим виділяється індивідуальна віктимність, залежна від психічної, психологічної та емоційної нестійкості підлітка.

Для дослідження схильності до віктимної поведінки дівчат і хлопців було використано методику дослідження схильності до віктимної поведінки О. О. Андронникової. Отримані дані наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Види схильності до віктимної поведінки дівчат і хлопців (M±m)

Шкали	I група (дівчата)	II група (хлопці)	t	p
Агресивна поведінка	6,20±0,48	3,87±0,39	3,70	0,01
Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки	8,47±0,51	8,20±0,41	0,41	-
Схильність до гіперсоціальної поведінки	6,0±0,22	6,05±0,23	0,15	-
Схильність до залежної та безпорадної поведінки	7,12±0,34	6,95±0,56	0,26	-
Схильність до некритичної поведінки	6,80±0,20	6,10±0,25	2,15	0,05
Реалізована віктимність	8,70±0,25	7,75±0,29	2,41	0,05

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що показник за шкалою «Агресивна поведінка» у групі дівчат склав 6,20±0,48, у групі хлопців він дорівнював 3,87±0,39. Виявлено достовірне підвищення досліджуваного показника в групі дівчат порівняно з хлопцями, $p \leq 0,01$. Це свідчить про те, що дівчата частіше потрапляють в небезпечні ситуації в результаті прояву агресії в формі нападу чи іншої провокуючої поведінки.

Не було виявлено достовірно значущих відмінностей за шкалою «Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки»: показник у групі дівчат склав 8,47±0,51, у групі хлопців він дорівнював 8,20±0,41. Отже, досліджувані обох груп майже рівною мірою схиль-

ні до ризику та до необміркованої поведінки небезпечної для себе, для них характерними є жаль і маніпуляції іншими.

Показник за шкалою «Схильність до гіперсоціальної поведінки» у групі дівчат склав 6,0±0,22, у групі хлопців цей показник був 6,05±0,23. Математико-статистичний аналіз не виявив вірогідних розбіжностей між досліджуваними.

Показник за шкалою «Схильність до залежної та безпорадної поведінки» у групі дівчат склав 7,12±0,34, у групі хлопців він дорівнював 6,95±0,56. Не було виявлено достовірно значущих відмінностей за цією шкалою між групами. Це свідчить про те, що досліджувані в деяких випадках схильні до залежної поведінки та

поступливі, а в інших випадках здатні висловлювати та відстоювати свою точку зору.

Показник за шкалою «Схильність до некритичної поведінки» в першій групі склав $6,80 \pm 0,20$, у другій – $6,10 \pm 0,25$. Зафіксовано достовірне підвищення показника у групі дівчат, при $p \leq 0,05$. Отже, через такі фактори, як вік, рівень інтелекту, емоційний стан, дівчата схильні до необачності, до необережності, можуть неправильно оцінювати життєві ситуації.

Також виявлено достовірно значущі відмінності за шкалою «Реалізована віктимність» між дівчатами ($8,70 \pm 0,25$) і хлопцями ($7,75 \pm 0,29$), при $p \leq 0,05$. Таким чином, дівчата досить часто потрапляють в неприємні або навіть небезпечні для їхнього здоров'я і життя ситуації. Причиною цього є внутрішня готовність і го-

товність особистості діяти певним чином, найчастіше вони виявляють прагнення до агресивної поведінки, необдуманих дій спонтанного характеру.

В особистості може сформуватися досить стійка особливість, що визначає об'єктну характеристику ставати жертвою зовнішніх обставин й активності соціального оточення, свого роду особистісна схильність опинитися жертвою в умовах взаємодії з іншими і впливу тих інших, які в цьому плані виявляються нейтральними, не «небезпечними» для інших особистостей.

Для дослідження проявів віктимності дівчат і хлопців було використано опитувальник статусно-рольової віктимності М. А. Одинцоваї. Отримано дані наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники прояву віктимності дівчат і хлопців (M±m)

Шкали	I група (дівчата)	II група (хлопці)	t	p
Ігрова роль жертви	$4,70 \pm 0,31$	$3,65 \pm 0,32$	2,41	0,05
Соціальна роль жертви	$4,62 \pm 0,27$	$4,50 \pm 0,29$	0,31	-
Позиція жертви	$4,07 \pm 0,21$	$3,40 \pm 0,25$	2,03	0,05
Статус жертви	$4,90 \pm 0,22$	$4,70 \pm 0,23$	0,62	-

Як видно з таблиці 2, показник за шкалою «Ігрова роль жертви» у групі дівчат склав $4,70 \pm 0,31$, у групі хлопців він дорівнював $3,65 \pm 0,32$. Математико-статистичний аналіз виявив вірогідне підвищення показника у першій групі: $p \leq 0,05$. Таким чином, дівчата більш схильні звертатися за допомогою до оточуючих за вирішенням своїх проблем, що призводить до уникнення ними відповідальності, та демонстративної поведінки.

За шкалою «Соціальна роль жертви» не було виявлено достовірних розбіжностей між першою та другою групами ($4,62 \pm 0,27$; $4,50 \pm 0,29$).

Також не було виявлено достовірно значущих відмінностей за шкалою «Статус жертви» між дівчатами ($4,90 \pm 0,22$) і хлопцями ($4,70 \pm 0,23$).

Показник за шкалою «Позиція жертви» у групі дівчат склав $4,07 \pm 0,21$, у групі хлопців цей показник був $3,40 \pm 0,25$. Математико-статистичний аналіз виявив вірогідні розбіжності. Таким чином, дівчата більш схильні вважати, що їх невдачі залежать від зовнішніх обставин, поодинокі вони не спроможні впоратися з труд-

нощами, тому за допомогою різних маніпуляцій прагнуть привернути увагу.

Висновки. Дослідивши особливості віктимної поведінки підлітків, зазначимо, що дівчата більш схильні до необміркованих дій, нестабільності у поведінці, легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, яскраво їх висловлюють, більш нетерплячі та запальні, ніж хлопці. Також дівчата більш схильні порівняно з хлопцями до ідеалізації людей, виправдання негативної поведінки інших. Їм більше притаманні інфантилізм, демонстративність, боязнь відповідальності, екстернальність, рентні установки. Позиція жертви дозволяє дівчатам уважати себе на особливому становищі й маніпулювати оточенням. Гостро переживаючи несправедливість цього світу, вважаючи себе скривдженими та нещасливими, такі підлітки прагнуть привернути увагу і знайти підтримку, вони переконані, що самі не можуть впоратися з труднощами.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. На наш погляд, видається перспективним продовжити дослідження у вибраному напрямку.

Список бібліографічних посилань

1. Терпелюк В. В. Соціально-педагогічна профілактика віктимної поведінки підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2015. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7201/1/Terpelyuk.pdf> (дата звернення: 11.10.2016).

2. Одинцова М. А. Субъективные и объективные факторы виктимизации россиян и белорусов. *Психологические исследования*. 2012. № 1 (21). С. 5–7.

3. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие. М.: Академия, 2006. 304 с.
4. Тарасенко Н. В. Копінг як психологічний ресурс девітимізації молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 25. С. 483–493. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pspl_2014_25_40.pdf (дата звернення: 11.10.2016).
5. Одинцова М. А. Психологические особенности виктимной личности. *Вопросы психологии*. 2012. № 3. С. 59–67.
6. Одинцова М. А. Специфика проявления рентной установки в поведении человека. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. № 2. С. 192–196.

Надійшла до редколегії 22.11.2016

ШИЛИНА А. А., ИВАНОВ Н. С. ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТАТУСНО-РОЛЕВОЙ И ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ВИКТИМНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Проанализована проблема виктимности в современной психологии. Определено, что виктимологическое направление профилактики поведения несовершеннолетних имеет важное значение. Изучены особенности статусно-ролевой и поведенческой виктимности девушек и юношей.

Ключевые слова: виктимность, несовершеннолетние, поведенческая виктимность, профилактика, статусно-ролевая виктимность.

SHYLINA A. A., IVANOV M. S. GENDER FEATURES OF STATUS AND ROLE, BEHAVIORAL VICTIMIZATION OF MINORS

The authors analyze the problem of victimization in modern psychology. It has been indicated that different authors consider victim behavior as a violation of social and psychological adaptation, as the deficit deformation or deviation of individual's development, deviation from safety standards. There is a variety of individual and psychological components of personality, which lead to the victimization of deformation.

The authors of the paper have revealed the peculiarities of status and role, behavioral victimization of girls and boys. It was found out that women are more prone to rash actions, instability in behavior, easy to emotions, especially negative, vividly express them, more impatient and quick-tempered than men. Also, girls are more likely than boys to idealize people, justify negative behavior of others. They more have such features as infantilism, ostentation, fear of responsibility, externality, they tend to manipulate people around them. Acutely experiencing injustice of the world, considering themselves aggrieved and unhappy, such teenagers tend to attract attention and find support, they are convinced that they themselves are not able to cope with difficulties.

Keywords: victimization, minors, behavioral victimization, prevention, status and role victimization.

УДК 159.947:330.341.1

А. А. ШИЛИНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7377-0776>;

А. О. НИЗОВЕЦЬ,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

ГОТОВНІСТЬ ДО ЗМІН ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Досліджено специфіку особистісної готовності до змін у студентів-психологів з різним рівнем інноваційності. Виявлено статистичні закономірності, що вказують на психологічні особливості в прояві досліджуваних властивостей, а саме: присутність у випробовуваних компонентів готовності до змін знаходить своє відображення в загальній особистісній готовності до змін та інноваційності.

Ключові слова: інноваційність, особистість, особистісна готовність до змін.

Shylina, A.A. and Nizovets, A.O. (2016), "Willingness to change as a factor of innovation of students-psychologists" ["Hotovnist do zmin yak chynnyk innovatsiinosti studentiv-psyholohiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 173–177.

Актуальність дослідження. У сучасному світі відбуваються зміни, які є не тільки проявами еволюційних процесів і науково-технічного прогресу, а й у багатьох випадках кардинально